

***Przezwisko* oraz jego miejsce w systemie polskiego i wschodniosłowiańskiego onomastykonu – próba redefinicji**

Magdalena Kawęcka

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Abstract

The informal use of anthroponymy resulting from secondary appointment is an integral part of the lexical resource of every language. The common anthroponymic categories of the contemporary Russian and Polish language include – apart from the name and surname – a nickname, which, as an informal name, is carried by only some members of the target language communities. The nickname belongs to the category of individual and collective anthroponyms, it serves as an additional role of characterizing a person. Its features include unofficiality, faculty, and emotionality. Lack of unambiguous understanding of the concept of nickname in both languages may be the result of a liquid border between the various elements of the anthroponymic system as used in the past (the name could have been a nickname, some nicknames became surname, etc.). The nickname does not only represent but, at the same time, characterizes the object, which brings it closer to the common names. In this anthroponym category there is a strong connection with the appellatives, from which the nicknames can possibly derive. In addition to theoretical considerations, the following article also presents conclusions drawn from the analysis of research material collected from the Russian lexicographical sources.

Keywords: proper name, anthroponym, nickname, first name, surname

Abstrakt

Nieoficjalna antroponimia jako wynik zjawiska nominacji wtórnej stanowi integralną część zasobu leksykalnego danego języka. Do wspólnych kategorii antroponimicznych współczesnego języka rosyjskiego i polskiego należy – obok imienia i nazwiska – przezwisko, nie będące nazwą urzędową, którego nosicielami są wyłącznie poszczególni członkowie wspólnot komunikacyjnych. Przezvisko należy zarówno do kategorii antroponimów indywidualnych, jak i zbiorowych, pełniących funkcję dodatkowej nazwy charakteryzującej. Jego najważniejsze cechy to: nieoficjalność, fakultatywność, emocjonalność. Brak jednoznacznego rozumienia pojęcia *przezvisko* w obu językach jest zapewne wynikiem płynnej granicy pomiędzy poszczególnymi elementami systemu antroponimicznego w przeszłości (imiona mogły mieć charakter przezviskowy, a niektóre przezviska z czasem przechodziły do kategorii nazwisk). Przezvisko nie tylko reprezentuje, lecz także charakteryzuje obiekt, co zbliża go do imion pospolitych. W danej kategorii antroponimicznej widoczny jest silny związek z apelatywami, od których mogą pochodzić nazwy współcześnie zaliczane do kategorii przezvisk. Poza rozważaniami natury teoretycznej w poniższym artykule przedstawiono również wnioski wysnute na podstawie analizy materiału badawczego wyekscerpowanego z rosyjskich źródeł leksykograficznych.

Słowa kluczowe: nazwa własna, antroponim, przezvisko, imię, nazwisko

Problematyka przezvisk jest złożona i dlatego antroponimy te od dawna pozostają w centrum uwagi onomastów. Pomimo bogatej literatury przedmiotu dotyczącej nieoficjalnego nazewnictwa osobowego odczuwalny jest brak pozycji szczegółowo omawiającej dany fragment polskiego i wschodniosłowiańskiego onomastykonu w ujęciu konfrontatywnym. Niniejszy artykuł jest częścią przygotowywanej do druku pracy na temat przezvisk regionalno-zbiorowych w języku polskim i rosyjskim.

O szerokim zainteresowaniu tematem nazewnictwa nieoficjalnego mogą świadczyć badania etnograficzne prowadzone na początku XX w. przez polskich naukowców, m.in. J. Radwańskiego, którzy za słuszne uznali odnotowanie rezultatów swych prac w słownikach Oskara Kolberga (1875, t. 8, 329–335). Były to pierwsze próby ekscerpcji materiału antroponimicznego, jednak bez jakichkolwiek opisów (Kolberg 1875). Kontynuatorem tych badań był m.in. J.S. Bystron, który w pracy *Nazwy i przezviska polskich grup plemiennych i lokalnych*, będącej – jak ją określił sam autor – przyczynkiem do onomastyki

ludowej, przedstawił pokaźny materiał przezvisk zbiorowych, uszeregowanych według motywujących je różnych cech ich nosicieli na dziewięć grup (1925, 95–151). Do pierwszych badaczy rosyjskich bezpośrednio zajmujących się zbiorem materiału z zakresu nieoficjalnej antroponomii, poruszających tę kwestię z punktu widzenia etnografii, należał D.K. Zelenin, który określał przezviska zbiorowe mianem przysłów (1994, 38–58).

Od tego czasu rozpoczęło się trwające do dziś szerokie zainteresowanie problematyką przezvisk. Jednakże w procesie badania nazw własnych na jednym z pierwszych etapów – etapie ekscerpacji materiału językowego – naukowcy nierzadko napotykały trudności, które są uwarunkowane czynnikami subiektywnymi związanymi z wyborem jednostek, które można zakwalifikować do grupy antroponomów nieoficjalnych. W związku z tym powstaje konieczność wyznaczenia granic grupy leksemów, które można odnieść do klasy przezvisk.

Zdaniem uczonych badania potwierdzają istnienie staroruskich przezvisk jako kategorii nazw zastępczych wtórnych już w niemal najstarszych przekazach źródłowych języka rosyjskiego, przy czym w sposób filologicznie pewny co najmniej od XII w. (w innych językach indoeuropejskich zostały one poświadczane znacznie wcześniej) (Malcówna 1976, 282). Tadeusz Milewski uważa, że jednym z trzech podstawowych typów nominacyjnych, używanych jeszcze w językach indoeuropejskich były: „apellativa, tj. imiona pospolite w funkcji imion własnych, najczęściej o ujemnym zabarwieniu uczuciowym (przezviska)” (Milewski 1969, 10).

Pojawienie się terminu *przezvisko* i wyrażanie za jego pomocą określonej treści znaczeniowej w kulturze słowiańskiej nie jest zjawiskiem jednoznacznym. Pojęcie to powstało w kulturze polskiej i rosyjskiej, zanim wyraz ten wykształcił swe podstawowe znaczenie, które współcześnie w języku polskim definiuje się jako: „nadana komuś dodatkowa, zwykle żartobliwa nazwa, charakterystyczna dla danej osoby; przydomek” (Dubisz 2018, 1147).

Ponieważ od dokładnego sprecyzowania zakresu pojęcia *przezvisko* w dużej mierze zależy określenie zakresu materiału badawczego, za cel niniejszych rozważań przyjmuje się prześledzenie historii formułowania się i interpretacji tego elementu systemu nazewniczego w obu językach¹.

¹ W prezentowanych badaniach poza rozważeniami natury teoretycznej przedstawiono wnioski wyciągnięte na podstawie analizy zgromadzonego materiału badawczego języka rosyjskiego. Podstawę materiałową stanowią dane niewerbalne wyekscerpowane ze źródeł leksykograficznych, a mianowicie Filin 1965–2002 (w pracy przyjęto następujące oznaczenie – ЦPHГ, tom, strona).

Warto więc zastanowić się, jak na przestrzeni wieków kształtował się rosyjski i polski system antroponimiczny, jak zmieniało się pojmowanie terminu *przezvisko* i co pierwotnie oznaczał ten termin. W pierwszych wiekach historii Polski i Rusi stosowano w zasadzie jednoimienny system nazewniczy, w którym funkcję onimu indywidualizującego jednostkę pełniło pojedyncze imię (Taszycki 1924, 22). Od XII w. w Polsce (na Rusi od XI w.) jednostopniowy system antroponimiczny ulegał stopniowym przemianom i poszerzeniom o zróżnicowane pod względem socjalnym formacje wieloelementowe. Dla okresu wczesnohistorycznego próbowano przyjmować zasadę uznawania za przezvisko każdego drugiego lub trzeciego komponentu wielostopniowej nazwy osobowej, niebędącego formą patronimiczną (Skulina 1972, 199)². Zdaniem T. Skuliny ta zasada traci jednak swoją prawidłowość w momencie, kiedy składniki wielostopniowej (najczęściej, w okresie do XIV w. dwustopniowej) nazwy osobowej pozbawione są łącznika typu *przezvisko*, *prozvišče*, ponieważ w takiej sytuacji drugi komponent również można uznać za nazwisko³.

Stwierdzenie, że jakaś nazwa charakteryzuje jej nosiciela (mimo że o występowaniu nazw charakteryzujących mówi się nawet w odniesieniu do okresu przedhistorycznego) (Milewski 1969, 9) nie wystarcza także do uznania jej za przezvisko, ponieważ, w związku z istnieniem w tym czasie odapelatywnych imion, podobną funkcję mogło pełnić również imię (Jakus-Borkowa 1987, 35–36).

Dwuznaczność przekazów źródłowych, niedostateczna ilość materiału językowego oraz zmiany zachodzące w systemie antroponimicznym, prowadzące do stopniowego przekształcania się korelacji pomiędzy poszczególnymi kategoriami, wpływają na pojawienie się trudności przy próbie wyodrębnienia kategorii przezvisk spośród innych antroponimów na tle najstarszych tekstów rosyjskich i polskich, a tym samym na niejednoznaczne traktowanie tego pojęcia w literaturze przedmiotu. Może zatem za punkt wyjścia do postulowanych rozważań należy przyjąć zdanie uczonych, według których

² Ówczesne formy antroponimiczne, według S. Rosponda, mieściły się w następujących strukturach: odapelatywnych i imionach złożonych (zob. Cieślíkowa 1998, 127), a zmiana systemu jednoimiennego na dwuimienny polegała na wprowadzeniu obok jednej nazwy osobowej dodatkowej drugiej nazwy. Jako drugi komponent dwuimiennych zestawień mogły funkcjonować następujące elementy: formacje patronimiczne, określenia odmiejscowe, nazwy apelatywne, których używanie stopniowo szerzyło się przez kilka stuleci (Skulina 1972, 204–205).

³ Niemożliwa jest także weryfikacja ewentualnych przezvisk również przy kwalifikacji jednostopniowych nazw apelatywnych, raz tylko w źródłach poświadczonych. O czynnikach powodujących trudność przy klasyfikowaniu nazw pisze T. Skulina (1972, 199–200).

pierwszymi rosyjskimi przezwiskami należy nazwać wszystkie imiona słowiańskie, funkcjonujące w okresie rozpowszechniania się nazw chrześcijańskich i które w okresie późniejszym miały posłużyć jako podstawa innych nazw (Čičagov 1959, 25–30).

Trzeba przyznać, że jest to bardzo śmiała interpretacja terminu *przezvisko*, determinowana faktem, że, jak zauważa K. Rymut, w poczuciu językowym Polaków (podobnie zresztą i Rusinów) wieków średnich, a także wieków następnych nie istniało wyraźne zróżnicowanie pojęć *imię* – *nazwisko* – *przezvisko* (2003, 85). Przeczy jej jednak kilkunastokrotne współistnienie imion słowiańskich i chrześcijańskich czy występowanie nazw odapelatywnych jako drugiego komponentu przy imionach słowiańskich, nadanych na zasadzie tradycyjnych, przedchrześcijańskich imion, typu *Dobryna Dolgij* (por. Skulina 1972, 208).

W związku z tym, że nazwy odapelatywne już w początkowej fazie kształtowania się wielostopniowego systemu antroponimicznego funkcjonowały nie tylko jako imiona oraz w świetle faktu, że zanim ostatecznie uformowała się kategoria nazwiska, dokonywała się przebudowa polskiego i ruskiego systemu antroponimicznego, wyrażająca się przechodzeniem od jedno- do wielostopniowego określania jednostek, za T. Skuliną przyjmujemy, że warunkiem ustalenia kategoryjnej odrębności przezwisk w obu językach dla mniej więcej XIV w. jest stwierdzenie ich charakteru zastępczego, wtórności i podrzędności wobec imion (i ewentualnie wobec zestawień *imię* + *patronimicum*, reprezentujących wcześniejsze typy wielostopniowych nazw osobowych) (Skulina 1972, 204).

Śledząc proces kształtowania się systemu nazewniczego, zauważamy, że z czasem ta funkcja przezwiska, oparta na jego dodatkowym charakterze, ulega jednak istotnym zmianom – nazwa wchodząca w skład zestawienia antroponimicznego jako jego drugi człon zaczyna tracić swój charakter zastępczy, zyskując funkcję późniejszego nazwiska.

Za okres pojawienia się pierwszych polskich nazwisk W. Taszycki uznaje przełom XV/XVI w. oraz XVI w., podkreślając przy tym, że znacznie wcześniej podobną funkcję mogły pełnić dodatkowe określenia osobowe innego typu (Taszycki 1924, 25)⁴. Dawniej przezwiska występowały jako drugie określenie obok imienia, a w okresie nazwiskotwórczym przekształcały się często w nazwiska. Píše o tym m.in. cytowany wcześniej T. Skulina, zwracając uwagę na jeszcze jeden aspekt zasadniczej cechy przezwisk – nazw

⁴ Na ten temat zwraca uwagę również Z. Kaleta w artykule *Nazwisko w kulturze polskiej: powstanie pojęcia i funkcji nośnika wartości* (1997, 145–157). Według V.K. Čičagova (1959) proces kształtowania się nazwisk zakończył się w rosyjskim języku literackim na początku XVIII w., zaś według A.W. Superanskiej ukształtowało się ono w okresie od XIV – XVII w. (1969, 76).

zastępczych, a mianowicie – zdolność fakultatywnego (środowiskowego) lub trwałego przejmowania funkcji pozostałych kategorii antroponimicznych (Skulina 1972, 211).

O tym, że w okresie od XV w. istniało pojęcie *nazwisko* rozumiane jak nazwa własna występująca obok imienia potwierdza m.in. jego obecność w *Słowniku języka J.Ch. Paska*, którego autorzy hasło ‘*przezvisko*’ podają w znaczeniu ‘nazwa czego, nazwisko’ (Koneczna i Doroszewski 1973, 264) oraz zapis w *Słowniku polszczyzny XVI w.*, w którym to samo hasło wyjaśnione zostało jako: ‘mię własne; o osobach: nazwisko, rzadziej imię’. Jego autorzy w szeregu synonimów *przezviska* podają następujące terminy: ‘imię, miano, mianowanie, nazwisko’ (Majenowa 2004, 465–471).

Od XV w. *przezvisko* używane jest na określenie drugiego po imieniu członu nazwy osobowej, a od XVII w. to określenie nabiera zabarwienia emocjonalnego. Potwierdza to zapis w *Thesaurusie* Grzegorza Knapiusza z 1621 roku, w którym *przezvisko* definiowane jest jako: „*przezvisko* człeka każdego do własnego przydane, *przezvisko* każdej rzeczy vel nazwisko (wyraz pospolity, przyp. Z.K.), *przezvisko* uszczypliwe (czyli epitet, przyp. Z.K.)” (Kaleta 1997, 147).

Od XVII wieku rozpoczyna się więc rozumienie tego pojęcia niejako na dwóch płaszczyznach: oficjalnej i nieoficjalnej, tzn. emocjonalnej. Doskonale odzwierciedla to słownik Samuela Bogumiła Lindego, który podaje następujące znaczenia terminu *przezvisko*: „jakiejkolwiek rzeczy nazwisko (ros. *прозвище, название*), *przezvisko* człeka każdego do własnego imienia przydane (ros. *прозвание, проименование*), *przezvisko* dodatne, nieraz uszczypliwe (ros. *прозвище, назвище*)” (Linde 1858, 616)⁵.

Aby wykazać różnice w definiowaniu omawianej kategorii onomastycznej posłużymy się opracowaniem tego hasła w tzw. słowniku wileńskim z 1861 r., którego autorzy podają, że *przezvisko* to: „nazwanie jakiejś rzeczy, miano; 2. nazwisko; 3. oprócz zwyczajnego, nazwisko dane komu, częstokroć uszczypliwe, niby przydomek” (Zdanowicz 1861, 1276). To ostatnie znaczenie jest dla prowadzonych badań szczególnie ważne. K. Rymut, opracowując zagadnienie kształtowania się systemu nazewniczego, pominął bardzo ważną informację o zabarwieniu emocjonalnym, pisząc, że słownik wileński dla terminu *przezvisko* podaje dwa znaczenia: ‘nazwanie, miano’ i ‘nazwisko’ (2003, 83). Badacz nie zwrócił zatem uwagi na ważny fakt, świadczący o tym, że już od drugiej połowy XIX w. zaznaczała się cecha nieoficjalnego imienia, a mianowicie jego fakultatywność oraz ładunek emocjonalny.

⁵ Niejednoznaczność w traktowaniu pojęcia *przezvisko* utrzymująca się jeszcze w XIX w. może dodatkowo poświadczyć definicja tego terminu zamieszczona w *Słowniku języka A. Mickiewicza* (Górski i Hrabec 1971, 157).

Rymut podkreśla te cechy przezviska dopiero powołując się na tzw. słownik warszawski (Karłowicz i in. 1912, 251), według którego przezvisko to z kolei: „nazvisko dane temu, który ma już swoje miano, przydomek, osobisty, charakterystyczny dodatek do nazviska, epitet lub nazwa obelżywa, uszczypliwa lub nazvisko rodowe” (Rymut 2003, 83).

Na podstawie przytoczonych źródeł możemy zaobserwować, jak zmieniało się definiowanie i rozumienie pojęcia *przezvisko*, które dopiero od połowy XX w. zaczyna funkcjonować w polskim systemie pojęciowym jako: „nazwa nadana komuś, kto już ma swoje miano, nazwa dodatkowa o charakterze często ironicznym; epitet; 2. nazwa obelżywa; wyzwisko; 3. daw. nazwa, nazvisko” (Doroszewski 1965, 466).

Reasumując, przezvisko w użyciu potocznym występuje wymiennie z imieniem lub nazviskiem jako określenie osobowe i w takiej funkcji, zdaniem niektórych językoznawców, mogło się pojawić w języku faktycznie dopiero w momencie ustalenia się nazvisk dziedzicznych, gdy te utraciły swoje zabarwienie emocjonalne.

Podczas gdy istnienie przezviska jako jednostki onomastycznej wydaje się faktem bezspornym, jego funkcje i znaczenie od dawna stanowią zagadnienie wywołujące szereg dyskusji. O tym, jak bardzo złożona jest problematyka związana z przezviskami, świadczyć mogą zarówno dotychczasowe prace poświęcone tej kategorii antroponimicznej, jak i dyskusje dotyczące samego terminu *przezvisko*.

Pod terminem *przezvisko* T. Skulina rozumie „nazwę wtórną, zastępczą (może przejmować funkcje, jakie pełni imię i nazvisko), posiadającą przynajmniej w początkowym okresie funkcjonowania zdolność charakteryzowania nosiciela, w wyniku czego nie tylko oznacza, indywidualizuje, lecz może też dodatkowo wyrażać pewną treść pojęciową” (1974, 233).

Próbę zdefiniowania *przezviska* podjął również m.in. S. Gala, który stwierdza, że pełni ono funkcję nazwy własnej, ponieważ identyfikuje, wyodrębnia nazywanego, a jednocześnie zachowuje ładunek semantyki apelatywnej (1981, 41–5). Cz. Kosyl uważa zaś (podobnie zresztą sądzi Długosz 1998, 103), że przezviska

to klasa nazw osobowych, która współcześnie charakterystyczna jest głównie dla środowiska chłopskiego i uczniowskiego. Genetycznie (podobne tworzywo) i funkcyjnie (mogą wystąpić przy imieniu) są one bliższe nazviskom niż imionom. Obie te klasy łączy również spontaniczny charakter antroponimizacji. Do konstytutywnych cech przezviska zaliczyć można przede wszystkim nieoficjalność, fakultatywność (imiona i nazviska są obowiązkowe) i wtórność (chodzi tu o społeczne odczucie, że nie są to nazwy osobowe ‘właściwe’) (1993, 423).

Podsumowując, w pracach wymienionych onomastów polskich *przezvisko* traktowane jest jako:

- a) dodatkowe określenie człowieka,
- b) nazwa charakteryzująca,
- c) nazwa indywidualna i indywidualizująca,
- d) nazwa nadana spontanicznie.

W języku rosyjskim sprawa terminologii jest jeszcze bardziej skomplikowana, ponieważ w wielu współczesnych źródłach leksykograficznych obok pojęcia *przezvisko*, czyli *прозвище*, notowany jest wyraz *кличка*, który autorzy słownika rosyjsko-polskiego tłumaczą jako: „nazwa/imię (np. psa), 2. (прозвище) *przezvisko* / przydomek, 3. (псевдоним) pseudonim” (Wawrzyńczyk 2008, 154). W niektórych słownikach młodzieżowego żargonu rosyjskiego temu drugiemu pojęciu oddaje się pierwszeństwo nad leksemem *прозвище* (Walter i Mokijenko 2007, 6), co objaśnia się jego pejoratywnym znaczeniem, które, co potwierdza słownik V. Dala, zakodowane jest już w samej jego formie wewnętrznej, utworzonej od gniazda słotwórczego czasownika ‘*кликать*’, tj. „возглашать, взывать, кричать, звать, призывать кого- и т. п.” (Dal 1935, 119).

Terminem *кличка* w języku rosyjskim określa się „имя или название, данное животному, особенно собаке, птице” (Dal 1935, 119). Ponadto przytoczona definicja poparta jest różnego rodzaju przysłowiami, np.: „По псу и кличка; Не смотри на кличку, смотри на птичку, Корова без клички – мясо; У всякой собаки кличка” (Dal 1935, 119). Z kolei termin *прозвище* występuje w słowniku V. Dala jako wariant terminu *прозвание*, czyli „проименование, фамилия человека, придаточное имя, которое носит вся семья” (1935, 503).

Zapis ten świadczy o podobieństwie procesów kształtowania się terminu *przezvisko* w obu językach słowiańskich – do XIX w. w obu językach *przezvisko* znaczyło tyle co *nazwisko*. Ustalono już, że termin *przezvisko* współcześnie utracił zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim swoje poprzednie znaczenie: *nazwisko*, teraz zaś postaramy się wyjaśnić, czy możliwe jest utożsamienie polskiego terminu *przezvisko* z rosyjskim leksemem *кличка*, skoro ten ostatni występuje (zarówno w tradycji języka rosyjskiego, jak i współcześnie) jako termin zoonimiczny.

Aby móc odpowiedzieć na to pytanie, należy przede wszystkim skoncentrować się na semantycznym i stylistycznym podobieństwie rosyjskich leksemów *кличка* i *прозвище*.

Jednakże przeprowadzenie analizy tego zagadnienia może być problematyczne, ponieważ w większości rosyjskich terminologicznych słowników z zakresu

językoznawstwa oba te terminy zostały pominięte. Pomocny w tym względzie nie jest także słownik słowiańskiej terminologii lingwistycznej, którego autorzy wprawdzie przytaczają pełną listę odpowiedników słowa *przezwiśko* w językach słowiańskich, pozostawiając je jednak bez szczegółowych definicji i nie różnicując ich znaczeń (por. Walter i Mokijenko 2007, 8).

Termin *прозвище* notowany jest w słowniku pod redakcją D.N. Uśakova, według którego jest to: „название, данное человеку помимо его имени и содержащее в себе указание на какую-л. заметную черту характера, наружности, деятельности данного лица” (1939, 933). Podaną definicję ilustrują przykłady: „Николай I получил прозвище *Палкин*, а последний из Романовых, Николай II, заклеимён прозвищем *Кровавый*; Виленскому генерал-губернатору дано было прозвище *вешатель*. А зовут меня Касьяном, а по прозвищу *Блоха*” (Uśakov 1939, 933). Natomiast w tym samym słowniku pod hasłem *кличка* czytamy: „название, имя, даваемое домашним животным; прозвище, прозвание, которое дают какому-л. человеку в шутку, насмешку, а также с какой-л. специальной, напр. конспиративной целью” (Uśakov 1939, 1375). Przytoczone definicje w znacznym stopniu pokrywają się z hasłami, zamieszczonymi w słowniku S.A. Kuzniecowa (Kuznecov 2002, 433, 1009). W.M. Mokijenko zwraca uwagę na fakt, że w *Słowniku współczesnego rosyjskiego języka literackiego* oraz w słowniku D.N. Uśakova drugie znaczenie słowa ‘кличка’ jest wydzielone znakiem //, co oznacza, że jest ono jeszcze traktowane jako odcień znaczenia „imię zwierzęcia domowego”, natomiast w późniejszych wydaniach słowników objaśniających języka rosyjskiego (zob. Kuznecov 2002) jest ono umieszczone już oddzielnie z numerem 2, co może świadczyć o semantycznym dążeniu do synonimiczności tych dwóch terminów (Walter i Mokijenko 2007, 7).

Dokładne opracowanie tych dwóch pojęć wnoszą do współczesnego językoznawstwa dwie encyklopedie lingwistyczne – polska i ukraińska, tj. Bartmiński (1993, 399) oraz Rusanivskij (2004, 532). Szczególnie interesującą w aspekcie porównania rosyjskich słów wydaje się ta druga pozycja, z artykułem ukraińskiego uczonego-onomasty P.P. Čučki. W opracowaniu tym brak zróżnicowania znaczeń, oba terminy definiowane są jako: „вид антропоніма, неофіц. особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу” (Rusanivskij 2004, 532). Podejmując próbę wskazania różnic pomiędzy nazwiskami a przezwiskami, badacz podkreśla obecność w tych drugich ładunku emocjonalnego oraz zdolność do zachowania znaczenia leksykalnego. Dzięki temu dochodzi on do wniosku, że przezwiska są spokrewnione z pogańskimi imionami naszych przodków (Rusanivskij 2004, 532).

W świetle przedstawionej powyżej kategoryzacji, dzielącej przezwiska na indywidualne i zbiorowe, a także poddając wnikliwej analizie właśnie rosyjskie przezwiska zbiorowe, dochodzimy do wniosku, że nieoficjalne nazwy kolektywno-regionalne mogą rozszerzać swoją denotację na innych członków wspólnoty, objętej tym mianem:

Бабьичане – Насмешливое прозвище мужчин из Поречья, своим внешним обликом и поведением похожих на женщин [СРНГ 1, 31],

Беломученики – Прозвище рыбинских торговцев пшеницей, не имевших прибыли от торговли ею [СРНГ 1, 222],

Горчичники – Прозвище жителей старой Самары: Прежде сеяли много горчицы, отчего название горчишников сохраняют и до сих пор, хотя горчицы более не сеют [СРНГ 7, 76],

Грибы – Прозвище жителей г. Судиславля Костромской губернии за торговлю грибами, которых они продавали ежегодно на 40 тыс. рублей [СРНГ 7, 142],

Землекопы – Прозвище жителей Вельского уезда Вологодской губернии, занимающихся земляными работами в других губерниях [СРНГ 11, 256].

Zdaniem Cz. Kosyła, w wypadku nazwisk czynnikiem umożliwiającym przeniesienie nazwy była styczność desygnatów, a następstwem tych zmian – przechodzenie nazwy na kolejne pokolenia, czyli zwyczajowe jej dziedziczenie (Kosyl 1993, 435). Pisząc o styczności desygnatów, należy jednak jasno określić, że chodzi tu o pokrewieństwo rodzinne, ponieważ również w wypadku przezwisk w wielu sytuacjach ich nadanie związane jest z szeroko rozumianą stycznością desygnatów (np. w wypadku nieoficjalnych antropimów zbiorowo-regionalnych:

Гущееды – Прозвище новгородцев за их пристрастие во время поста к гуще – кушанью из сваренной в воде ячменной крупы [СРНГ 7, 248],

Дружки – Прозвище бурлаков из бывшего Онежского уезда, данное, вероятно, в силу их привычки называть каждого молодого парня дружкой, а девочек – подружками [СРНГ 8, 219],

Ершееды – Прозвище орловцев: будто бы уху из одного ерша хлебали [СРНГ 9, 36],

Калинники – Прозвище жителей Великих Лук, за их пристрастие к жидкой каше, приготавливаемой из ягод калины [СРНГ 12, 356],

Картошечники – Прозвище жителей Кусинского и Саткинского заводов, где было развито разведение картофеля для продажи на базаре [СРНГ 13, 105],

Кушачники – Прозвище жителей города Красноборска (который славится производством тканых кушаков [СРНГ 16, 195].

Przytoczony materiał skłania do stwierdzenia, że zarówno nazwiska, jak i przezviska (te ostatnie, zważywszy na nieoficjalny charakter procesu nominacji, w stopniu mniejszym) są nazwami przenoszonymi na innych członków wspólnoty, którą może stanowić rodzina bądź najbliższe środowisko. Niektóre przykłady przezvisk mogą również przeczyć tezie, że wyłącznie nazwiska są dziedziczone (один крестьянин прозван был **Магаем** – птицей, не существующей в природе, а сын его уже слыл под именем **Магаёнка** [СРНГ 17, 288]). Są to jednak pojedyncze przykłady, mogące przywieść do stwierdzenia niesłusznego, które zbliży kategorię przezvisk do klasy przydomków. Fakt, że zaledwie kilka zanotowanych przezvisk mówi o ich przeniesieniu z innych członków rodziny, nie może potwierdzać opinii o dziedziczności przezvisk. Może za to w niewielkim stopniu świadczyć o bliskości przezvisk i nazwisk, jednak należy pamiętać o konieczności oczywistego rozgraniczenia tych terminów. Determinant owej konieczności stanowi płaszczyzna kontaktów językowych, dzieląca obie te kategorie antroponimiczne na nazwy oficjalne i nieoficjalne.

Starając się podsumować definicyjną korelację obu pojęć rosyjskich, tj. *прозвище* i *кличка*, przytoczymy zdanie W.M. Mokijenki, według którego pierwszy termin dąży do bardziej ogólnego diapazonu nominacyjnego, podczas gdy drugi, z powodu swej kategoryjnej konotacji, odnosi się do określeń osób publicznych, m.in. polityków, wykładowców, gwiazd telewizyjnych czy sportowców (Walter i Mokijenko 2007, 9). Powyższe stwierdzenie determinuje przede wszystkim zaznaczając się coraz wyraźniej w społeczeństwie potrzeba ekspresywnych nominacji, wyrażanych poprzez jasną motywację w metaforze i metonimii, będącymi podstawą współczesnych przezvisk. W świetle tych rozważań zasadne okazuje się zatem przeniesienie omawianego podziału na grunt języka polskiego. Zgodnie z nim termin *przezvisko* będzie przez nas traktowane jako wyraz o znaczeniu bardziej ogólnym i odnoszącym się tym samym do szerszego kręgu użytkowników języka (czyli stanowi on odpowiednik rosyjskiego *прозвище*).

Podsumowując, przezvisko to specyficzne określenie, służące jako fakultatywna, dopełniająca nazwę osobową charakterystyka nie tylko samego nosiciela, lecz i jego twórcy. W planie ekspresywności dopiero wtórnie może ono wyrażać uczucia użytkowników. Istnienie przezviska w sensie antroponimicznym zależy od tego, czy społeczność, w której ma ono funkcjonować, zaakceptuje zawarte w nim emocje i czy uzna je za własne i właściwe w odniesieniu do potencjalnego nosiciela nazwy.

Z przedstawionego powyżej przeglądu płyną następujące wnioski:

1. Do wspólnych kategorii antroponimicznych dla współczesnego języka rosyjskiego i polskiego należą następujące: imię, nazwisko, przezvisko, przydomek

i pseudonim, spośród których trzy ostatnie nie są nazwami urzędowymi, a ich nosicielami są wyłącznie niektórzy członkowie wspólnot komunikacyjnych.

2. Brak jednoznacznego rozumienia pojęcia *przezwiseko* w obu językach może być wynikiem zarówno:
 - płynnej granicy pomiędzy poszczególnymi elementami systemu antroponimicznego w przeszłości (imię mogło nosić charakter przezwiska, niektóre przezwiska przechodziły do kategorii nazwisk po uprzedniej asemantyzacji);
 - mylenia go z kategorią przydomka na skutek posiadania przez nie wspólnych cech, takich jak ustny charakter występowania, nieoficjalność czy fakultatywność;
3. Przezwiseko należy do kategorii antroponimów indywidualnych oraz zbiorowych, pełniących funkcję dodatkowej nazwy charakteryzującej i indywidualizującej; do jego cech konstytutywnych zalicza się: nieoficjalność, fakultatywność, emocjonalność, obecność czynnika motywacyjno-aksjologicznego oraz kameralność.

Jako kategoria nazewnicza przezwiska stanowią odrębną grupę nazw własnych, zajmują pozycję pomiędzy onimami i wyrazami pospolitymi. Jak podkreśla Aleksandra Superanska: „Прозвища – вечно живой источник неофициального именованья русского человека – составляют сложную систему, похожую на систему официально узаконенных имен, отчеств, фамилий, но не совпадающую с ней” (Cieślukowa i in. 2002, 492).

Bibliografia

- Bartmiński, Jerzy. 1993. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*. Wrocław: Wiedza o kulturze.
- Bystroń, Jan Stanisław. 1925. *Nazwy i przezviska polskich grup plemiennych i lokalnych*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Cieślikowa, Aleksandra. 1998. *Przezviska*. W *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko, 119–134. Warszawa i Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Cieślikowa, Aleksandra, Ewa Rzetelska-Feleszko, i Jerzy Duma. 2002. *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. T. 1*. Warszawa i Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Čičagov, Vasilij. 1959. *Iz istorii russkih imion, otčestv i familij*. Moskva: Gosudarstvennoje Učebno-Pedagogičeskoje Izdatelstvo.
- Dal, Vladimir. 1935. *Tolkovij slovar' živogo velikoruskogo jazyka*. Moskva: Sovetskaja Enciklopedija.
- Długosz, Kazimierz. 1998. *Elementy obce w strukturze współczesnego przezviska polskiego*. W *Rozprawy Sławistyczne 14. Przezviska i przydomki w językach słowiańskich*, pod redakcją Stefana Warchoła, 103–199. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Doroszewski, Witold. 1965. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Dubisz, Stanisław. 2018. *Wielki słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Filin, Fedot. 1965–2002. *Slovar' russkih narodnyh govorov*. Moskva i Leningrad: Nauka.
- Gala, Sławomir. 1981. *W sprawie językowej definicji nazw osobowych*. „Onomastica” 26: 41–45.
- Górski, Konrad, i Stefan Hrabec. 1971. *Słownik języka Adama Mickiewicza*. Wrocław: Ossolineum.
- Jakus-Borkowa, Ewa. 1987. *Nazewnictwo polskie*. Opole: WSP.
- Karłowicz Jan, Adam Kryński, i Władysław Niedźwiedzki. 1912. *Słownik języka polskiego*, t. 5. Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- Kaleta, Zofia. 1997. *Nazvisko w kulturze polskiej: powstanie pojęcia i funkcji nośnika wartości*. W *Onomastyka i leksykologia*, pod redakcją Hanny Popowskiej-Taborskiej i Jerzego Dumy, 145–157. Warszawa: SOW.
- Koneczna, Halina, i Witold Doroszewski. 1973. *Słownik języka J. Ch. Paska*. Wrocław, Warszawa i Kraków: Ossolineum.

- Kolberg, Oskar. 1857–1890. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Kosyl, Czesław. 1993. *Nazwy osobowe*. W *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, 423–437. Wrocław: Wiedza o kulturze.
- Kuznecov, Sergej. 2002. *Bolšoj tolkovyj slovar' ruskogo jazyka*. Sankt-Peterburg: Norint.
- Linde, Samuel Bogumił. 1858. *Słownik języka polskiego*, t. 4. Lwów 1858: Drukarnia Zakładu Ossolińskich.
- Malcówna, Maria. 1976. *Recenzja: T. Skulina, Staroruskie imiennictwo osobowe. Cz. I-II 1973–1974*. „Onomastica” 21: 274–284.
- Mayenowa, Maria Renata. 2004. *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Warszawa: Ossolineum.
- Milewski, Tadeusz. 1969. *Indoeuropejskie imiona osobowe*. Warszawa i Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Rusanivskij, Vitalij. 2004. *Ukrains'ka mova. Encyklopediia*. Kyiv: Vyd-vo Ukrains'ka encyklopediia im. M.P. Bazhana.
- Rymut, Kazimierz. 2003. *Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*. Kraków: Prace Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Skulina, Tadeusz. 1974. *Funkcje przezwiska w systemie antroponimicznym*. „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 13: 213–234.
- Skulina, Tadeusz. 1972. *O przezwiskach w języku staropolskim i staroruskim*. „Z Polskich Studiów Slawistycznych” 4: 199–211.
- Superanskaja, Aleksandra. 1969. *Struktura imeni sobstvennogo. (Fonologija i fonetika)*. Moskwa: Nauka.
- Taszycki, Witold. 1924. *Polskie nazwy osobowe*. Warszawa: Gebethner i Wolf.
- Ušakov, Dmitrij. 1939. *Tolkovyj slovar' ruskogo jazyka*. Moskwa: Izdatelstvo: Gosudarstvennyj Institut Sovetskaja encyklopedija.
- Walter, Harry, i Valerij Mokijenko. 2007. *Bolšoj slovar' russkih prozvišč*. Moskwa: OLMA Media Grupp.
- Wawrzyńczyk, Jan. 2008. *Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. Warszawa: PWN.
- Zdanowicz, Aleksander. 1861. *Słownik języka polskiego wydany staraniem M. Orgelbranda*. Wilno: M. Orgelbrand.
- Zelenin, Dmitrij. 1994. *Izbrannye trudy: Stat'i po duhovnoj kul'ture 1901–1913*. Moskwa: Indrik.